

*rodinné svátky
o století zpátky*

aneb

Oslavy a rituály v české domácnosti

Kamila Skopová

*rodinné svátky
o století zpátky*

**aneb
Oslavy a rituály
v české domácnosti**

Kamila Skopová

© Text & Illustrations Kamila Skopová, 2010

© Graphic Design Filip Tomáš, 2010

© Front Cover Photo Jaroslav Beran, 2010

© Filip Tomáš - Akropolis s. r. o., 2010

ISBN 978-80-87310-27-4 (PDF)

ISBN 978-80-87310-28-1 (ePUB)

Motto:
Ze země jsem na zem přišel...

ÚVOD

Tak jako z našeho života vymizela většina výročních zvyků, obřadů a obyčejů, tak postupně mizí i rodinné rituály a oslavy.

Funkce rodiny není dnes tak nezástupná jako v minulosti, život v ní přestává mít závazný řád. Na rodinné uspořádání se leckdy pohlíží jako na určitý přežitek, ale zatím nikdo nevymyslel adekvátní náhradu. Především pro výchovu dítěte má život v rodinné pospolitosti zásadní význam.

Ustálené rituály, obřady a oslavy v rodině nejsou ani dnes zbytečným přepychem. Nemíním tím ovšem ony módní party, barbekjů, rauty, mejdany a oslavy narozenin v McDonald's. Mám na mysli uvítání dítěte na svět, křestní hostinu, zasnuby, svatební obřady, ale i věci poslední, důstojné rozloučení se členem rodiny.

Dítě se dnes rodí v dokonalém, hygienicky bezchybném a lékařsky kontrolovaném prostředí v porodnici, je to ale zároveň prostředí sterilní i citově. Po narození dítěte jen v křesťanských rodinách následuje křest, a tedy jakési oficiální a slavnostní uvítání dítěte do lidského společenství. Snahy nahradit tento věkovitý akt socialistickým vítáním občánek leckde trochu pokulhávají.

Svatby se dnes mohou konat v neuvěřitelných situacích – v oblacích, pod vodou. Tak trochu recese. Jen se někam vytratily tradiční zvyky – poděkování rodi-

čům za výchovu, žádost o jakési požehnání do nového života a pak i ta společná oslava u velkého stolu, kam se sezvala nejen široká rodina, ale také kmotři, sousedé, přátelé. A slavivalo se slavně – často několik dní, dokonce i týden. Pravda, před sto lety byla rozlučka manželů něco zcela výjimečného. Nebyla tedy obava, že se nevěsta za dva roky rozvede a bude za čas po svých rodičích požadovat vystrojení dalšího nákladného obřadu.

A své rozjímání ukončím koncem. Snad nebolavějším tématem je v dnešních časech rozloučení se zemřelým. Lépe řečeno – stále častější případy, kdy se žádné rozloučení nekoná, pohřeb se nevystrojí, a dokonce pozůstalí neprojeví ani zájem vyzvednout si urnu s popelem nebožtíka. Nechci tu rozebírat příčiny, ať už jsou to předražené ceny smutečních obřadů nebo citová vy-

prahlost zejména těch movitějších. Leccos to vypovídá o morálce naší společnosti. Spíše chci upozornit na důsledky přezírání staletých zvyklostí, rituálů, obřadů a svátků v rodině. Bez nich se stává život citově chudším, plochým a jednotvárným. Nedají se nahradit. V ustálených tradicích a obřadech je naše minulost, úcta k vlastnímu rodu, jistota letitých kořenů. Kdo odmítá minulost, nemá ani budoucnost.

Slavme tedy dobře, bodře, vesele i důstojně, jako to uměli naši pradědové a prabáby.

NAROZENÍ

10 *Děťátko se narodilo, alelujá...*

Příchod nového života na svět byl oslavován od těch nejpradávnějších dob po dnešek ve všech kulturách a lidských společenstvích. Způsoby vítání novorozence procházely mnoha změnami, ale vždy byly v duchu radosti a vděčnosti za dar života.

Kolem narození dítěte bývalo mnoho pověr, rituálů, obřadnosti i tajemství. Pomoc při těžké hodině obstarávaly výhradně starší ženy, muži byli v této záležitosti odsunuti do pasivní role.

Úlohou muže bylo oplodnit ženu, vše ostatní už bylo záležitostí žen. Těhotenství a mateřství bylo odjakživa chápáno jako nejvýznamnější a nezastupitelné naplnění ženina života. Už jenom lidová pojmenování těhotenství – je v požehnaném stavu, je v naději – vyjadřují závažnost očekávané události. Také se říká: „bude chovat, chodí s outěžkem, je samodruhá, chystá se do kouta, čeká se“ nebo „sukýnky se jí krátí“, což býval ovšem spíše výsměch dívce, chodila-li s outěžkem bez vdavek.

Plánovaná bezdětnost byla dříve téměř vyloučená. Naopak neplodnost ženy byla vnímána jako trest boží. S případnou neplodností muže se vůbec nepočítalo. Je třeba zdůraznit, že v minulosti se veškerá vina za nenaplněné manželství přičítala ženě a muž měl právo manželku, která mu nedala dědice, opustit.

V lidových zvycích, obřadnosti a obyčejích se odrážel význam přikládání reprodukci v mnoha plodnostních rituálech. Nejvýrazněji se to projevilo v antice ve falických obřadech, v českém zvykosloví se mnoho těchto prvků objevuje dosud především v tradičních masopustních maskách a rituálech.

11

*Já, bába po Bohu, pomohu, co mohu,
a co nemohu, nechám Pánu Bohu...*

I když příchod dítěte byl většinou vítaný, přesto prochází celou historií lidstva snaha zabránit nežádoucímu početí nebo se již počatého plodu zbavit. Starší zkušené ženy, „báby babičí“, které pomáhaly rodičce při porodu, často vykonávaly souběžně také praxi

tzv. „andělíčkářky“, tedy pomáhaly nejrůznějšími způsoby vyvolat u ženy potrat. O tom, že takový záškrtek končil často nešťastně nejen ukončením mateřství, ale zároveň i úmrtím těhotné ženy, je mnoho dokladů.

Písemná zmínka o pomocnicích u porodu je už z roku 1176. Teprve po téměř šesti stech letech, za panování císařovny Marie Terezie, mimo jiné také mnohonásobné

matky, byly v roce 1760 uzákoněny povinné odborné zkoušky žen, které pomáhaly při domácích porodech.

Porod dříve probíhal běžně v domácnosti rodičky za pomoci porodní báby. Lékař se k porodu volal výjimečně, pouze v případě kritického ohrožení života rodičky.

Nám, nám narodil se...

Jásavý úryvek ze středověké vánoční písně jako by zazníval pokaždé, když šťastní rodiče drží poprvé v ruce své děťátko.

V minulosti provázela narození dítěte řada různých magických pověrečných úkonů, tradovaných po generace. Když po porodu bába dítě ošetřila a zavinula, položila ho na zem. Když muž dítě zvedl, přiznával se tímto gestem k otcovství. Znamenalo to zároveň symboliku: „Ze země jsi na zem přišel...“

V novějších dobách se dítě na zem už nepokládalo, ale bába ho podala rovnou do náruče otce s napomenutím, aby ho řádně vychoval ke cti a slávě boží.

*... nesla mu dítětko v strakatý peřince.
Co mi to neseš, pro Boha živého, neříkej na mě,
řekni na jiného...*

Kde se muž neměl k otcovství, donesly mu sousedky a kmotra rodičky kynuté pečivo ve tvaru zavinitého novorozeněte nazývané „rodeník nošenej“. Pokud údajný otec pečivo přijal, přiznal se tím zároveň k otcovství, a tedy i k povinnostem k matce a dítěti.

Hajej, dítě, kolíbu tě...

Bývalo zvykem, že manžel vyrobil své ženě před narozením prvního dítěte kolébku. Když si na takovou práci netroufal, objednal ji u truhláře a ten ji často navíc ozdobil malbou. Nová kolíbečka se pyšnila srdíčky, růžemi, tulipány a ptáčky zpěváčky. Sloužila pak v rodině všem dalším potomkům. Pokud se kolébka zachovala nepoškozená, zůstávala ve stavení pro potřebu rodiny dalšího hos-

podáře, prvorozeného syna, který většinou převzal grunt po otci. Tam, kde na kolébku nebylo, měli jen hejčadlo či konoušku. Byla to hrubá plachta, většinou rozsívka, kterou uvázali ve čtyřech cípech a pomocí pro-

15

vazů připevnili ke stropu. Kdo šel kolem, dítě pohoupal. Nevím, jestli z toho nemělo miminko mořskou nemoc, ale dříve asi byli i novorozenci otužilejší.

*Spi, děťátko, spi, zamhuř očka svý.
Až se vzbudíš za chvíličku,
maminka ti dá kašičku. Spi, děťátko, spi...*

Hned po narození bába vykoupala dítě ve škopíčku, do něhož vložila peníz, aby bylo dítě šťastné a bohaté. Pak zabalila chlapečka do zástěry, aby se prý líbil děvčatům. Dívčenu za podobným účelem balila do mužské košile, aby se za ní mládenci otáčeli.

Na budoucí vlastnosti dítěte se usuzovalo podle dne narození.

Šťastné děti se prý rodí v neděli, v březnu, v máji, v lichém měsíci, první den v měsíci. Naopak neštěstí provází děti narozené v pátek, ovšem kromě Velkého pátku o Velikonocích.

16 Pokud se dítě narodilo jakkoliv poznamenané – ohněm, rozštěpem nebo nějakou deformací –, usvědčovalo to matku v očích okolí z porušení závazného, tradicí přikázaného chování ženy v době těhotenství. Matka mohla plod ohrozit leknutím, pohledem na požár, krev a ošklivé věci, na mrtvého, masky a maškary nebo postiženého člověka.

Když se rodilo výrazně víc chlapců, znamenalo to prý předzvěst blížící se války.

*Každý jest na světě hostem,
den ke dni jen k smrti rostem...*

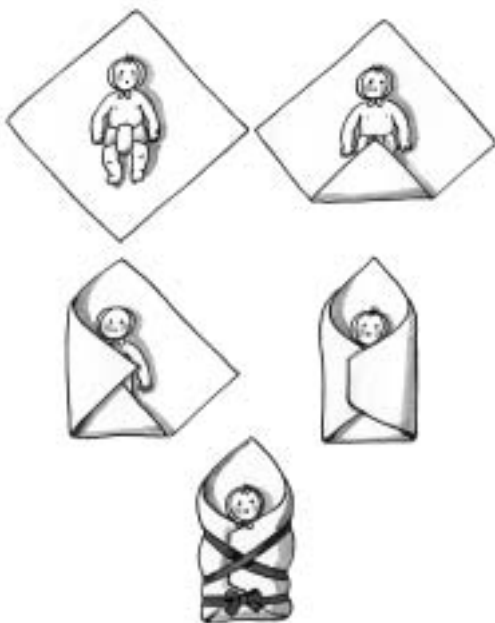

Lidé věřili, že v některé ze tří nocí po narození přicházejí k dítěti tři staré ženy sudičky prorokovat jeho budoucí osud, přisoudit mu vlastnosti a životní pouť. Tomu rodiče přikládali velkou váhu a po tři večery pokládali na stůl chléb a sůl – pohoštění pro sudičky.

*Děťátko malé, jak jsi ospalé.
Ptáčkové už dávno vstali,
písničky ti přezpívali a ty ještě spíš...*

17

Novorozenec se balil do peřinky s nataženými nožičkami a připáženými pažemi a peřinka se pevně převá-

zala povijanem. Věřilo se, že takto z dítěte vyrostě pěkně rovný jedinec. Věru velký rozdíl proti svobodnému pohybu dnešních miminek ve volných vzdušných dupáčkách. Na hlavu dostalo dítě pevný plátěný čepček, aby mu neodstávala ouška. Položilo se do úzké kolébky stojící podél velké postele v rohu místnosti, kde spávali matka a otec dítěte. Aby měla šestinedělka alespoň minimální soukromí ve velké světnici, kde kromě dospělých přebývali také staří rodiče, čeleď, ostatní děti a v případě silných mrazů třeba i koza, uchýlila se s dítětem do „kouta“. Kolem manželské postele se pověsila koutní plachta zvaná také koutnice. Zakrývala postel, někdy i s kolébkou, a zaručovala ženě určitou intimitu.

Koutnice se bohatě vyšívaly, především červenou přízí, protože červená barva platila obecně za barvu ochrany proti zlé moci. Často se dvě části plátna spojovaly krajkovou nebo řídce tkanou vložkou, což umožňovalo

šestinedělce z úkrytu kouta pozorovat dění ve světnici. Koutní plachty bývaly o rozměru zhruba 2x2 metry a spoje byly řešeny buď příčně, nebo svisle. Zejména v oblasti jihovýchodních Čech se vyskytovaly nesmírně zajímavé figurální výšivky těchto koutnic.

19

Aby při kolíbání děťátko nevypadlo, přepásala se kolébka pevným tkaným popruhem nebo povijanem.

*Nesem nesem kohouta,
naší tetce do kouta...*

Pokud žena porodila v pozdním podzimu, kdy už skončily polní zemědělské práce, úroda byla sklizena a veškerá práce se soustředila do domácnosti, mohla si v koutě poležet a odpočinout. Pokud ovšem rodila v létě, nezřídka se stávalo, že už druhý či třetí den po porodu šla na pole.

Bývalo zvykem, že sousedky, kmotry a příbuzné nosily šestinedělce do kouta dary, zejména pokrmy a nápoje. Byla to především

Toto je pouze náhled elektronické knihy.
Zakoupení její plné verze je možné v
elektronickém obchodě společnosti eReading.